

СУТНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ І РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ

Розкрито сучасні наукові погляди на сутність банківської системи, обґрунтовано критерії класифікації банківських систем з погляду виявлення їхніх потенційних можливостей для забезпечення економічного зростання, досліджено особливості тенденцій розвитку банківської системи України в посткризовий період.

Ключові слова: банківська система, банки, типи банківських систем, рівні банківської системи, елементи банківської системи, ринкова банківська система, національна банківська система, світова банківська система, експансія іноземних банків.

Постановка проблеми. Формування незалежних національних банківських систем – невід’ємна умова трансформування перехідних економік, функціонування ринкової інфраструктури. Воно покликане забезпечувати захист національного ринку від руйнівного впливу економічних коливань на світових товарних і грошових ринках, а також політичної дестабілізації як усередині країн, так і поза їхніми межами.

Значний внесок у розробку питань теорії і практики функціонування банківських систем, проблем їх розвитку зробили зарубіжні вчені: Дж. М. Кейнс, Дж. Кларк, Ф. Мишкін, П. Роуз, Дж. Сінкі, Й. Шумпетер, М. Фрідмен. Дослідженню цієї проблематики приділяли увагу російські вчені Л. Н. Красавіна, О. І. Лаврушин, Т. В. Нікітіна, Г. С. Панова, Г. А. Папірян, Є. В. Рибін, І. Н. Юдіна та ін. Проблеми становлення банківських систем і їх розвитку в сучасних умовах є предметом дослідження вітчизняних учених – В. Д. Базилевича, О. І. Барановського, З. М. Васильченко, О. Д. Вовчак, О. В. Дзюблюка, І. І. Д’яконової, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, І. Б. Івасіва, С. М. Лобозинської, І. О. Лютого, В. І. Міщенко, А. М. Мороза, С. В. Науменкової, П. О. Никифорова, Ю. М. Пахомова, С. К. Реверчука, Т. С. Смовженко, Ф. І. Шпиґа та ін.

Відаючи належне науковим розробкам вітчизняних і зарубіжних учених, сьогодні ще недостатньо розробленими в теоретико-метологічному аспекті залишаються питання щодо особливостей формування банківських систем, наукових підходів до їх типологізації і класифікації, а також дослідження сучасних тенденцій розвитку національних банківських систем з

урахуванням процесів фінансової глобалізації та експансії іноземного банківського капіталу.

Мета статті – дослідження сучасних наукових підходів до типологізації і класифікації банківських систем з погляду виявлення їхніх потенційних можливостей для забезпечення економічного зростання та особливостей і тенденцій розвитку банківської системи України.

У сучасній економічній літературі є два підходи до визначення сутності банківської системи: звужений і розширений.

За першим підходом банківська система – це сукупність усіх банків країни (у т. ч. центральний банк), у результаті взаємодії яких реалізується емісійний механізм і відбувається трансформація грошових ресурсів у масштабах усієї країни. Цей підхід поділяють О. В. Дзюблюк, С. М. Лобозинська, Т. С. Смовженко та ін.

За другим підходом банківська система – це сукупність банків, банківського ринку, банківської інфраструктури, які взаємодіють між собою в банківському інституційному середовищі. Цей підхід розвивають О. І. Лаврушин, С. К. Реверчук та ін.

Не вдаючись у детальний аналіз дефініції банківської системи, перейдімо до питання її типології і класифікації з погляду на виявлення потенційних можливостей для забезпечення економічного зростання і досягнення національного добробуту.

С. М. Лобозинська стверджує, що банківську систему доцільно класифікувати за різними ознаками: тип економічних відносин, масштаби філійної мережі, склад структурування елементів, ступеня інтеграції у світовий фінансовий простір [1, с. 120].

У літературі за формою структурної побудови вирізняють зазвичай однорівневі і дворівневі банківські системи.

Однорівнева система – це така система, де всі її функції покладаються на один рівень: до капіталізму – банківською спільнотою, у командно-адміністративній економіці – ЦБ. Так, Держбанк СРСР (4,5 тис. контор, управлінь і відділень) був наділений усіма функціями банківської системи: це державний, емісійний, кредитний, розрахунковий і касовий центр країни.

Дворівнева система розглядає таку структуру, за якої на кожному рівні центральний банк, а на другому – комерційні банки.

Водночас деякі автори пишуть про три-, чотири- і навіть п'ятирівневі банківські системи, що є, як вдало визначив А. Г. Куликов, ознакою «колеритного вільнодумства» [2, с. 177].

До речі, в Україні В. Лагутін 2001 року обґрунтував ідею про необхідність створення третього рівня національної банківської системи [3, с. 38]. На нашу думку, помилка або недолік подібних підходів у тому, що, по-перше,

змішують рівні банківської системи з її ланками; по-друге, рівні банківської системи визначаються не галузевою належністю, не специфікою виробництва банківських продуктів, не формою власності, не потужністю банків, а функціональним їх призначенням, підпорядкованістю всіх банків одному.

Дворівнева банківська система забезпечує її стабільність і ефективність розвитку ринкової економіки.

Водночас, як правильно зазначає С. М. Лобозинська, «зважаючи на сучасні тенденції розвитку банківництва, дворівневу банківську систему можна поділити на такі підтипи: банківська система з ЦБ; банківська система з федеральним резервом; банківська система з Європейською системою центральних банків» [1, с. 119–120].

Автори підручника «Національні банківські системи» за ред. В. І. Рибіна розглядають банківську систему у вузькому і широкому сенсі [4, с. 18–20].

Банківська система у вузькому сенсі – це сукупність елементів самої банківської системи, які відображено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Елементи банківської системи у вузькому значенні [4, с. 17]

Рівень аналізу	Елементи банківської системи
Макрорівень	Центральний банк країни Орган банківського нагляду Інші органи банківської системи, які діють на макрорівні
Мікрорівень	Банки Небанківські кредитні організації

Призначення вузького рівня підходу до поняття «банківська система» полягає в тому, щоб методологічно правильно побудувати структурну модель банківської системи відповідно до стратегічних цілей розвитку країни, ієрархію конкретних елементів в інституційному аспекті [4, с. 18].

Банківська система в широкому смислі являє собою складну органічну систему, яка [4, с. 38]:

- 1) складається із сукупності елементів з урахуванням їхньої достатності;
- 2) є цілісною, що саморозвивається;
- 3) у своєму розвитку проходить послідовні етапи ускладнення і диференціації в певний історичний період;
- 4) тісно взаємодіє із зовнішнім середовищем як єдине ціле;
- 5) виступає як підсистема фінансової або економічної системи країни.

Широкий підхід до поняття «банківська система» характеризує її за низкою якісних і кількісних критеріїв.

В. І. Рибін, Є. В. Павлова і К. Н. Темникова пропонують оригінальну типологізацію і класифікацію банківських систем (*табл. 2*).

Типологізація і класифікація банківських систем

Ознаки	Типи банківських систем	Класи банківських систем
Відповідність типу економіки	Ринкова Перехідна Розподільна	-
Відповідність конкурентному середовищу	-	-
Відповідність територіальному поділу	-	Субнаціональна Національна Наднаціональна Світова

Ринкова банківська система – це така система, яку характеризують конкуренція і регулювання. Перехідна – це система, яка включає риси як ринкової, так і розподільної банківських систем. Розподільна – це система, в якій відсутні ринкові елементи, але має місце суворе регламентація і централізація з єдиного центру.

Національна банківська система – це поняття, яке розглядає міжнародні аспекти взаємодії і банківських систем різних країн і виділяє економічні, інституційні, культурні, національно-історичні особливості їхнього розвитку, обґрунтовує відособленість банківської системи у світовому банківському співтоваристві.

Субнаціональна банківська система – це система, яка діє на рівні територіально-адміністративної одиниці і взаємодіє з іншими субнаціональними банківськими системами цієї країни і які в цілому утворюють національну банківську систему.

Наднаціональна банківська система – це система банківських систем, взаємодія яких є інституційною, закріпленою в законі і визнаною в міжнародному банківському співтоваристві.

Світова банківська система – це глобальна банківська система, тобто сукупність елементів банківської системи, яка діє у світі в певний період часу.

На сучасному етапі розвитку економік розгортання процесів глобалізації торкнулося не тільки економічних аспектів, а й банківських систем, які багато в чому визначають напрями економічного розвитку всіх країн світу. Відповідні тенденції в міжнародній економіці створюють умови для докорінних змін у банківських системах, виникнення нових форм інтеграційних зв'язків, появи могутніх міжнародних банківських установ, здатних контролювати величезні потоки грошових ресурсів і визначати напрями розвитку цілих країн.

Інтеграція (тісна взаємодія) банківських систем різних країн передбачає поступову ліквідацію бар'єрів для входження в національні банківські системи іноземних банківських установ, лібералізацію руху капіталу, тісну

взаємодію національних банківських систем як на рівні окремих комерційних банків, так і на рівні органів банківського регулювання та нагляду.

При визначенні напрямів взаємодії банківських систем Європейським центральним банком було визначено внутрішню і зовнішню інтернаціоналізацію банківської системи. Внутрішня визначається кількістю підрозділів, відкритих іноземними банківськими установами в даній країні, а також сумою активів цих установ, віднесеною до спільних активів консолідованого банківського балансу. Зовнішній прояв інтернаціоналізації характеризує активність вітчизняних банків за кордоном і визначається кількістю відділів і філій, відкритих вітчизняними банками в інших державах і, відповідно, сумою активів, віднесеною до спільних активів консолідованого банківського балансу, тобто це процеси виходу комерційних банків поза рамки вітчизняного ринку і входження закордонних інвесторів до вітчизняних банківських систем [5, с. 146].

При цьому основною причиною, що зумовлюють експансію іноземного банківського капіталу на нові ринки, є, зазвичай, неможливість розширення діяльності на національних ринках, зокрема через досягнення максимуму частки банківського сектору своєї країни, дозволеної антимонопольним законодавством (це стосується країн Бенілюксу, Великобританії, Ірландії, Швеції), або унаслідок розвитку інших різноманітних способів залучення коштів позичальниками поза банками, особливо через ринок цінних паперів [6, с. 26].

Основними ж наслідками впливу фінансової глобалізації на функціонування та розвиток банківських систем учені вважають насамперед концентрацію банківського капіталу, транскордонні процеси злиття і поглинання, що призводять до виникнення невеликої кількості глобальних банків, які здатні контролювати значні обсяги фінансових ресурсів і впливати на функціонування національних банківських систем [7, с. 80]. Загрозами при цьому є втрата контролю над фінансовими процесами на рівні урядів окремих держав та одночасне підвищення ролі міжнародних фінансових установ, що займаються наглядом і регулюванням фінансових відносин.

Особливістю функціонування банківської системи України в умовах глобалізації фінансової системи на сучасному етапі є також зростаюча експансія іноземних банків до банківської системи України. Так, упродовж 2005–2012 рр. кількість банків з іноземним капіталом збільшилася більше ніж удвічі. За офіційними даними НБУ, станом на 01.01.2013 р. кількість діючих банків в Україні становила 176 [у тому числі 1 санаційний банк – ПАТ «Родовід Банк»]. Іноземний капітал мають 53 українських банки, у тому числі 22 із них володіють 100% такого капіталу. З початку 2012 року із реєстру було виключено 26 банків, у тому числі і два банки, в яких тоді розпочався процес ліквідації (ПАТ «Базис» і ПАТ «ЕРДЕ Банк»). У той же час Національним банком України були зареєстровані чотири нові банки: ПАТ «Меліор банк»,

ПАТ «Банк «Софійський»», ПАТ «КБ «Фінансовий партнер»» і ПАТ «Альпари Банк» [8; 9].

Останнім часом відбулося поліпшення показників діяльності банків, однак нестабільна економічна і політична ситуація у країні не дозволила кардинально підвищити ефективність банківської системи, про що свідчать дані табл. 3, і не зупинила вихід іноземних інвесторів з українського банківського ринку.

Таблиця 3

Основні показники діяльності банків України за 2004–2012 рр.,
млрд грн (станом на початок року) [9]

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість банків, од., з них:	160	165	170	175	184	182	176	176
з іноземним капіталом	19	23	35	47	53	51	55	53
у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18	20	22
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	9,6	19,5	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9
Чисті активи банків	134	214	340	599	926	880	942	1054
Кредитний портфель	97	156	268	485	792	747	755	813
Власний капітал	18	26	43	70	119	115	137	155
Зобов'язання	116	188	298	530	807	765	804	899
Регулятивний капітал	18	26	42	72	123	136	161	178
Результат діяльності	1,3	2,2	4,1	6,6	7,3	-39	-13	-7,7

Падіння макроекономічних показників в Україні й у світі, погіршення прогнозів і зниження інвестиційної привабливості вітчизняного банківського ринку вплинули на вихід з українського ринку насамперед західноєвропейських фінансових груп, що використовували материнські кредитні ресурси. Ті банки, що залишилися, суттєво знизили рівень фінансової підтримки своїх дочірніх структур в Україні. Водночас відчутного зниження частки іноземних банків у статутному капіталі банків не спостерігалось, їхня частка за 2012 рік знизилася на 2,4 п. п. і досягла 39,5% станом на 01.01.2013 р. [9]. Пояснюється це тим, що більшість проданих активів банків викупили вітчизняні інвестори через компанії, що зареєстровані на Кіпрі.

Сучасний стан національної банківської системи в посткризовий період можна оцінити як досягнення нею хиткої рівноваги за всіма базовими показниками, оскільки системну кризу платоспроможності банків не подолано, а лише відтерміновано за рахунок пролонгації рефінансування та стагнації попиту на кредит через падіння кредитоспроможності позичальників.

Базельський комітет із банківського нагляду сьогодні запроваджує систему стандартів банківського регулювання «Базель III», які мають стати орієнтиром як для розвитку банківської системи України, так і для регулятивної політики Національного банку України.

Висновок. Сьогодні розвиток банківської системи України уповільнюють: по-перше, недостатній рівень капіталізації банків, що гальмує процес розширення обсягів операцій у реальному секторі економіки, і, як наслідок, істотне відставання темпів приросту капіталу банків від приросту їхніх активів; по-друге, наявні проблемні аспекти оптимізації банківської системи, тобто потреба злиття і приєднання неконкурентоспроможних банків, що залишилися на банківському ринку з метою зменшення структурних диспропорцій у розвитку банківської системи України; по-третє, розвиток процесу денационалізації вітчизняної банківської системи, а саме стрімке збільшення присутності іноземного капіталу в банківській системі України.

Унаслідок виходу європейських інвесторів з українського ринку і придбання активів вітчизняними інвесторами може відбутися хвиля злиттів і поглинань, що призведе до укрупнення банківської системи.

Загалом розв'язання окреслених проблем сприятиме ефективному розвитку банківської системи і національної економіки загалом.

Список використаних джерел

1. Лобозинська С. М. Державне регулювання банківської системи України : монографія / Софія Миколаївна Лобозинська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 416 с.
2. Лагутін В. Д. Догматизм грошово-кредитної політики як гальмо економічного зростання / В. Д. Лагутін // Банківська справа. – 2001. – № 4. – С. 36–41.
3. Национальные банковские системы : учебник / под общ. ред. проф. В. И. Рыбенка. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 528 с.
4. Рисін В. В. Реалізація ресурсної політики банків в умовах фінансової нестабільності : монографія / Віталій Васильович Рисін. – К. : УБС НБУ, 2012. – 390 с.
5. Глобализация и национальные финансовые системы / под ред. Дж. А. Хансона, П. Хонохана, Дж. Маджони. – М., 2009. – 320 с.
6. Д'яконова І. Пошук стратегії розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків / І. Д'яконова // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 2 (142). – С. 26–31.
7. Джордан К. Глобализация и национальные финансовые системы / К. Джордан, Д. Маджони. – М. : Весь мир, 2009. – 281 с.
8. Банковская система Украины – 2012. Аналитический обзор / Рейтинговое агентство «Кредит-Рейтинг» // http://www.business.ua/upload/analytics/analytics%202013/BSU_02_2013.pdf.
9. Офіційний сайт Національного банку України // www.bank.gov.ua.

Сенищ П. Н.

Сущность банковских систем: типологизация, классификация и роль в экономике

Раскрыты современные научные взгляды на сущность банковской системы, обоснованы критерии классификации банковских систем с точки зрения выявления их потенциальных возможностей для обеспечения экономического роста, исследованы особенности тенденций развития банковской системы Украины в посткризисный период.

Ключевые слова: банковская система, банки, типы банковских систем, уровни банковской системы, элементы банковской системы, рыночная банковская система, национальная банковская система, мировая банковская система, экспансия иностранных банков.

Senyshch P. M.

The essence of banking systems: typology, classification and role in the economy

Reveals modern scientific views on the nature of the banking system, the criteria of classification of banking systems in terms of identifying their potential for growth, peculiarities trends in the banking system of Ukraine in the post-crisis period.

Key words: banking, banks, types of banking systems, the level of the banking system, the elements of the banking system, market banking, national banking system, the banking system, the expansion of foreign banks.

Сенищ Павло Миколайович – кандидат економічних наук, директор Дирекції із забезпечення проведення навчання персоналу та організації інформаційно-бібліотечного обслуговування Національного банку України.

УДК 336.71:368.8

М. В. Рисін

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ БАНКІВ І СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Розглянуто форми взаємодії банків і страхових компаній у світі, узагальнено чинники і переваги співпраці банків і страхових компаній, проаналізовано результати об'єднання банківського і страхового капіталів в Європі та США.

Ключові слова: банки, страхові компанії, «банкостраховання», стратегічний альянс, фінансовий супермаркет.

Постановка проблеми. Світова фінансова практика свідчить про те, що поєднання страхової і банківської діяльності в одній організації забезпечує явні вигоди управління капіталом, залученими ресурсами, клієнтською базою. Цю ідею вперше обґрунтував Фрідріх Райффайзен в останній чверті XIX століття, яка стала базою для створення сучасних форм банківського страхування та розвитку процесів злиття і поглинання в банківському та страховому секторах економіки, відомих у світі як «bancassurance» [1].

© М. В. Рисін, 2013